

UITEENZETTING, BESCHOUWING EN BETOOG

Het ontstaan van de drieslag, enkele complicaties en een oplossing

In de examenprogramma's Nederlands havo en vwo nemen de begrippen *uiteenzetting*, *beschouwing* en *betoog* een centrale plaats in. Dit artikel toont aan dat er rond deze begrippen veel verwarring bestaat, geeft de geschiedenis ervan weer en geeft een uitweg die zich uitstrekt over het hele curriculum in primair en voortgezet onderwijs.

Foto: Anda van Riet

THEUN MEESTRINGA

De begrippen *uiteenzetting*, *beschouwing* en *betoog* nemen een belangrijke plek in binnen de examenprogramma's Nederlands voor havo en vwo, maar ze roepen ook verwarring op. Deze verwarring laat zich goed illustreren met een paar citaten van docenten Nederlands. Uit de noodkreet over tekstsoorten op Kennisnet.nl van Jacques van den Oever van 26 oktober 2012 komt het volgende citaat: 'Terwijl er aanvankelijk nog werd gevraagd of een tekst *betoog*, *uiteenzetting* of *beschouwing* is, hebben de vragenstellers al enige tijd geleden hun toevlucht genomen tot de mengvormvraag: een *betoog* met *beschouwende* elementen, een *beschouwing* met *uiteenzettende* elementen enz. Toen die vragen begonnen te verschijnen bekreep mij het gevoel: zouden ze zelf ook niet meer zo zeker zijn van hun categorieën?' Een andere leraar zegt me: 'De *beschouwing* is eigenlijk de lastigste categorie,

want die hangt een beetje tussen de *uiteenzetting* en het *betoog* in.'

Het lijkt alsof de begrippen op een schaal geplaatst zijn en dat de grenzen ertussen vaag zijn. Michel Couzijn schrijft in zijn aankondiging van een presentatie op de conferentie over 'Genres leren schrijven bij de vakken' (Van der Leeuw & Meestringa, 2013, p. 31): 'De indruk is dat leerlingen vooral onderwijs krijgen in het schrijven van *betogende* teksten, terwijl in het hoger onderwijs *beschrijvende*, *vergelijkende* en *rapporterende* genres – *uiteenzettingen* dus – juist vaker aan de orde zijn.' En dan lijkt de *uiteenzetting* op een container: als een zakelijke tekst geen *beschouwing* of *betoog* is, is het dan een *uiteenzetting*? Volgens een andere leraar die ik met dit citaat confronteerde, is dat zo: 'Ja dat klopt, alles wat geen *beschouwing* of *betoog* is, is een *uiteenzetting*.'

In de examenprogramma's Nederlands vmbo en in de kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet

onderwijs en voor het basisonderwijs komen de termen niet voor. In het Referentiekader Taal is geprobeerd de in eindtermen gehanteerde terminologieën bij de vier niveaus onder te brengen, wat geleid heeft tot een caleidoscoop van teksten bij lezen en schrijven. Hoe komt het dat deze begrippen in de examenprogramma's havo en vwo worden gehanteerd, wat werd en wordt eronder verstaan en hoe worden ze gebruikt?

Het begin

We beginnen ruim twintig jaar geleden. De Commissie Vernieuwing Examenprogramma's Nederlands voor h.a.v.o. en v.w.o. onderscheidt in haar advies (CVEN, 1991) de volgende (hoofd)schrijfdoelen (p. 114): *informer*, *uiteenzetten*, *beschouwen*, *betogen*, *activeren*. In het verslag van de discussie die aan het advies is voorafgegaan, komt naar voren dat het in het examenprogramma om *rapporterende*, *beschouwende* en *betogende*

'*tekstfuncties*' zou moeten gaan (p. 82). En het behoeftenonderzoek dat weer aan die discussie voorafging, hanteert een onderscheid tussen zes '*tekstfuncties*': *expressief*, *rapporterend*, *beschouwend*, *directief*, *argumentatief* en *poëtisch*, en vijf '*genres*': *formuleren*, *aantekeningen*, *brieven*, *stukken*, *literaire teksten* (p. 51). Verwarrend?

Een paar jaar later komt er een advies van de Vakontwikkelgroep Nederlands (1995) over het examenprogramma voor de tweede fase. Daarin staat in de toelichting bij schrijfvaardigheid het volgende: 'Het gaat bij het schrijven op basis van verzamelde informatie om de tekstsoorten *uiteenzetting*, *beschouwing* en *betoog*. Een *uiteenzetting* houdt in dat objectief uitleg gegeven wordt, indelingen worden aangeduid, en samenhangen en processen worden verduidelijkt. Een *beschouwing* houdt in dat interpretaties, vergelijkingen, verklaringen en opinies ter overweging worden aangeboden.

Een betoog houdt in dat een duidelijk standpunt wordt bepaald en met voldoende steekhoudende argumentatie wordt gerechtvaardigd. Deze drie tekstsoorten kunnen in allerlei vormen worden gegoten, bijv. artikel, ingezonden stuk, notitie (= paragraafsgewijs kort stuk), essay' (p. 14).

In de toelichting bij leesvaardigheid staan dezelfde definities. Het lijken vrij heldere omschrijvingen, maar aan de opsommingen zijn de discussies binnen de commissies bijna af te lezen. Ze roepen vragen op: betekent het verbindingswoord 'en' bij de uiteenzetting dat alle onderdelen moeten voorkomen? Bij de beschouwing lijkt de omschrijving te suggereren dat je kunt kiezen uit die opties, maar wat is dan het verschil met een betoog? Wordt in een betoog geen standpunt ter overweging aangeboden?

In de definitieve examenprogramma's van 1998 is het anders geformuleerd. Bij leesvaardigheid worden de definities van de Vakontwikkelgroep (en CVEN) gegeven, maar bij schrijfvaardigheid staat daar in de eindtermen onder andere:

De kandidaat kan:

16 de verkregen informatie verwoorden in overeenstemming met het gegeven doel en in een voor het aangeduide publiek adequate stijl, met een correct gebruik van de regels van de spelling, de interpunctie en de zinsbouw, en van vorm- en inhoudsconventies.

Het gaat bij het schrijven op basis van verzamelde documentatie om de tekstsoorten: uiteenzetting; beschouwing; betoog.

De drie tekstsoorten kunnen in allerlei vormen worden gegoten: bijvoorbeeld: artikel; ingezonden stuk; notitie; essay.

(...)

Bij schrijfdoelen kan gedacht worden aan: informeren; uiteenzetten; ter overweging aanbieden; overtuigen; tot actie aanzetten.

Deze examenprogramma's leiden vanaf het begin tot discussie en tot verschillende uitwerkingen in methoden (Heesters, Kwakernaak, Kramer & Visser, 1999; Projectgroep Nederlands V.O., 2002).

Huidige voorschriften

In het huidige examenprogramma Nederlands havo/vwo (vanaf 2007) staat bij leesvaardigheid het volgende (vet en cursief door auteur):

1. De kandidaat kan:

- vaststellen **tot welke tekstsoort een tekst of tekstgedeelte behoort;**
- (...)

En bij schrijfvaardigheid:

5. De kandidaat kan ten behoeve van **een gedocumenteerde uiteenzetting, beschouwing en betoog:**

- (...)
- deze informatie adequaat presenteren met het oog op doel, publiek, tekstsoort en conventies voor geschreven taal;
- (...)

Merk op dat bij leesvaardigheid 'tekstgedeelte' is toegevoegd in het zinsdeel over het vaststellen tot welke tekstsoort iets behoort. Dat vaststellen hoefde volgens het examenprogramma voorheen alleen bij hele teksten. Bovendien worden de drie 'tekstsoorten' bij leesvaardigheid niet meer genoemd. Daarin voorziet nu de syllabus Nederlands havo/vwo van het College voor Examens, waarin de volgende toelichting op het eerste punt bij eindterm 1 deze tekst te vinden is (vet door auteur):

- bij uiteenzettende **teksten of tekstgedeelten** wordt objectief uitleg gegeven, worden indelingen aangeduid en worden samenhangen en

processen verduidelijkt; bij beschouwende teksten of tekstgedeelten worden interpretaties, verklaringen en opinies ter overweging aangeboden; bij betogende teksten of tekstgedeelten wordt een beargumenteerd standpunt ingenomen;

- de kandidaat kan het schrijfdoel van een tekst of tekstgedeelte vaststellen;
- corresponderende schrijfdoelen bij uiteenzettende, beschouwende of betogende teksten zijn respectievelijk: informeren/uiteenzetten, ter overweging aanbieden en overtuigen / tot actie aanzetten; deze schrijfdoelen kunnen **in combinatie met elkaar** voorkomen. De kandidaat kan dan vaststellen wat het belangrijkste schrijfdoel is, c.q. vaststellen of de tekst / het tekstgedeelte voornamelijk een uiteenzettend, beschouwend of betogend karakter draagt.

Heldere methodes?

Dat dit bij de centrale examens verwarring geeft, bleek hierboven al uit de discussie in 2012 in de vakcommunity Nederlands op Kennisnet. De methodes zijn helaas ook niet altijd even helder en verschillen bovendien onderling sterk. Tabel 1 geeft een overzicht van de indelingen van 'teksttypen' in drie methodes Nederlands (zie Bonset, Jansma, Meestringa & Ravesloot, te verschijnen).

Het wordt de leerlingen soms zelfs nog moeilijker gemaakt. Een voorbeeld: *Talent* volgt in de bovenbouw van havo en vwo (zie tabel 1) de indeling van de eerste versie van het examenprogramma Nederlands voor de tweede fase: de uiteenzetting is er een tekstsoort die in diverse tekstvormen kan worden gerealiseerd. In *Talent* voor klas 3 havo en vwo hebben de leerlingen echter geleerd dat de 'uiteenzetting een tekstvorm is die behoort tot de informatieve teksten' (cursief door auteur).

Genredidactiek

Wellicht dat een meer omvattende en nauwkeurigere beschrijving van genres die in het onderwijs relevant zijn, helderheid kan bieden. We vinden die in de genredidactiek, een vrij recente uitwerking van de functionele grammatica (Halliday). Deze didactiek is vanuit Sydney in Australië ontwikkeld en wordt in toenemende mate over de hele wereld toegepast. Deze beschrijvende, functionele grammatica onderzoekt hoe taal werkt, hoe met taal betekenis gegeven wordt door de schijnwerper te richten op de relatie van taal, tekst en context. De systematische structuur van deze grammatica kan helpen de hierboven geschetste verwarring op te lossen.

Op niveau		
	informerende teksten	nieuwsbericht verslag
	uiteenzettende teksten	
	betogende teksten	
	beschouwende teksten	
	activerende teksten	
	zakelijke brief	sollicitatiebrief
	recensie	
Nieuw Nederlands	categorie	tekstsoorten
	informerende teksten	uiteenzetting instructie nieuwsbericht
	opiniërende teksten	beschouwing recensie verslag column essay
	overtuigende teksten	betoog ingezonden brief
	activerende teksten	pamflet flyer folder reclame
	brieven	zakelijke brief klachtenbrief sollicitatiebrief
Talent	tekstsoorten	tekstvormen
	uiteenzetting	populair-wetenschappelijk artikel zakelijke brief biografie onderzoeksverslag
	beschouwing	(persoonlijk) verslag achtergrondartikel essay
	betoog	ingezonden brief column bezwaarbrief lijstartikel
	(bij schrijven voor het literaturofficer)	schrijversprofiel boekvergelijking recensie essay over een literaire stroming

Tabel 1. Indeling in 'teksttypen' in drie methoden Nederlands voor de bovenbouw havo/vwo

De beschrijvende, functionele grammatica onderzoekt hoe taal werkt, hoe met taal betekenis gegeven wordt, en kan helpen de verwarring tussen uiteenzetting, beschouwing en betoog op te lossen

GENRE	SOCIAAL DOEL	STADIA
vertelling (recount)	het doel is vanuit een persoonlijke ervaring te vertellen over een opeenvolging van gebeurtenissen	oriëntatie ^ vastleggen van gebeurtenissen (^ persoonlijk commentaar)
verhaal (narrative)	het doel is te onderhouden door een opeenvolging van gebeurtenissen te verzinnen en om gevoelens te delen en/of eventueel gedrag te beoordelen	oriëntatie ^ complicatie ^ oplossing (^ evaluatie)
rapport (report)	het doel is een zaak (een fenomeen) te beschrijven en te classificeren	identificatie ^ beschrijving
procedure	het doel is te beschrijven (instrueren) hoe je iets moet doen, hoe te handelen	doel ^ benodigd materiaal ^ stapsgewijze instructie
verklaring/uiteenzetting (explanation)	het doel is een gebeurtenis uit te leggen en te interpreteren	identificatie van het fenomeen ^ verklaring van de sequentie, bijvoorbeeld in factoren, een of meer oorzaken en/of gevolgen
beschouwing (discussion)	het doel is een kwestie vanuit verschillende perspectieven te onderzoeken	kwestie ^ perspectieven ^ positie
betooeg (argument/exposition)	het doel is een stelling te beargumenteren	stelling ^ argumenten ^ bevestiging van de stelling

Tabel 2. Een overzicht van voor het onderwijs relevante genres

De genredidactiek maakt de functionele grammatica bruikbaar voor het onderwijs en hanteert onder andere uiteenzetting, beschouwing en betooeg als ‘genres’. ‘Genre’ staat hier voor de manier waarop we gewoonlijk in een bepaalde cultuur met anderen een bepaald doel proberen te bereiken. De context bepaalt voor een deel welke taal (woorden, zinnen, structuren) we kunnen gebruiken (register), maar de stadia die doorlopen moeten worden om het doel te bereiken zijn vaak constant. We kunnen een gevoel van frustratie of onvolledigheid voelen als die stadia niet afgemaakt worden (bijvoorbeeld: de conclusie ontbreekt in een onderzoeksverslag). Genres worden gerealiseerd in teksten van allerlei soort en vorm, mondeling, schriftelijk, kort, lang, al dan niet in briefvorm enzovoort, en binnen een bepaalde context. De betekenis van de tekst hangt mede af van de setting. De teksten kunnen

duidelijke of schriftelijke teksten zijn, maar ook visuele en multimodale teksten. Genres bestaan niet op zichzelf, maar krijgen vorm in teksten. (Zie Van der Leeuw, Meestringa & Pennewaard, 2011; Van der Leeuw & Meestringa, 2012, 2013.)

Misschien kan een voorbeeld helpen te begrijpen wat hier wordt bedoeld. Een genre, bijvoorbeeld een beschouwing, is net als het begrip popmuziek een abstractie met bepaalde kenmerken. ‘Blue moon’ is een liedje. Of het popmuziek is, daar kun je over twisten door kenmerken van het liedje te noemen die erop duiden of het wel of niet onder het genre popmuziek valt. Dat het woord popmuziek nog niet bestond toen Elvis Presley het lied zong, is geen kenmerk van het liedje. Op dezelfde wijze kun je bespreken of een tekst een realisatie van het genre beschouwing is aan de hand van taalkundige kenmerken van het genre: welke stadia

worden doorlopen, aan welke woorden kun je dat zien, welk sociaal doel wordt gerealiseerd, en waaraan zie je dat?

Uiteenzetting, beschouwing en betooeg zijn in de benadering van de genredidactiek drie genres die op school een belangrijke rol spelen. Op grond van veel onderzoek is de Sydney-school (Rose & Martin, 2012) tot de conclusie gekomen dat in het onderwijs zeven genres het meest voorkomen en belangrijk zijn (zie tabel 2). Het symbool ^ staat bij de stappen voor ‘gevolgd door’. Dit symbool benadrukt de stapsgewijze structuur van genres. De haakjes staan voor ‘eventueel’: er zijn meestal een paar stappen nodig, maar niet elke stap is altijd noodzakelijk.

Deze genres zullen bij verschillende vakken vakspecifieke invullingen krijgen: een historisch verslag van een bron of een opgraving ziet er anders uit dan een biologisch verslag van een observatie van diergedrag, en een aardrijkskundige verklaring van de urbanisatie in West-Europa verschilt ook grammaticaal van een historische verklaring van de val van Constantinopel. Het ontbreekt hier aan ruimte om de effecten van deze contexten op de daarbij passende linguïstische keuzes verder te illustreren. De indeling in genres kan naar behoefte worden uitgebreid of nader verfijnd, bijvoorbeeld door voor bepaalde omgevingen sociale doelen, te doorlopen stadia en linguïstische keuzes te specificeren.

Genres worden gerealiseerd in teksten van allerlei soort en vorm en daarin krijgt taal – klanken, pauzes, toonhoogtes, toonsterktes, letters, lettergroottes, witregels, zinnen, alinea’s, en ook afbeeldingen en links – betekenis om een bepaald doel te bereiken. De stadia die daarbij doorlopen worden, zijn verwacht: dat wil zeggen, als een stap ontbreekt voelt de tekst onaf. Maar je mag wel met de stappen en de volgorde spelen (zolang het begrijpelijk blijft).

Een oplossing

Zo kan het onderscheid tussen uiteenzetting, beschouwing en betooeg als volgt worden geformuleerd.

In een uiteenzetting wordt **een gebeurtenis** uitgelegd en geïnterpreteerd. Het fenomeen wordt geïdentificeerd en er wordt beschreven hoe het is ontstaan of gebeurd, of wat de gevolgen ervan zijn.

In een beschouwing wordt **een kwestie** vanuit verschillende perspectieven onderzocht. De kwestie wordt beschreven, de verschillende perspectie-

ven worden beschreven en er wordt een positie ingenomen.

In een betooeg wordt **een stelling** beargumenteerd. De stelling wordt ingenomen (impliciet of expliciet), er is een argumentatie en de stelling wordt bevestigd.

De omschrijving van een betooeg komt overeen met wat gebruikelijk is in lessen Nederlands. De beschouwing – net als betooeg een evaluerend genre – wordt met deze omschrijving scherp van het betooeg onderscheiden: een *kwestie vanuit verschillende perspectieven* onderzoeken versus een *stelling* beargumenteren, en scherper gedefinieerd dan het ‘ter overweging aanbieden’ van voorheen. Daarnaast staat de uiteenzetting als een feitelijk genre waarin een *gebeurtenis* wordt verklaard. Ten opzichte van het huidige containerbegrip is dit een te billijken inperking, omdat het formuleren van verklaringen complexer is en met meer verschillende grammaticale middelen vorm kan krijgen, dan het *beschrijven en classificeren van een zaak* in een verslag. Het onderscheid tussen de genres verslag en uiteenzetting kan leerlingen in de bovenbouw bovendien goed helder gemaakt worden door te wijzen op de verschillende grammaticale keuzes die ermee samenhangen.

In het taalonderwijs van 4 tot 18 zullen de leerlingen geleidelijk alle genres moeten leren beheersen. Met dit systeem kan meer samenhang in het curriculum Nederlands gecreëerd worden dan de kerndoelen, de eindtermen en het Referentiekader Taal nu kunnen geven. ■

LITERATUUR

- Bonset, H., Jansma, N., Meestringa, T., & Ravesloot, C. (te verschijnen). *Schrijfonderwijs in het vo: Analyse van drie methoden en interviews met ervaren leraren* (Studie & Onderzoek 48). Enschede: SLO. CVEN. (1991). Het CVEN-rapport: Eindverslag van de Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma’s Nederlandse taal en letterkunde v.w.o. en h.a.v.o. Den Haag: Sdu.
- Heesters, K., Kwakernaak, E., Kramer, F., & Visser, I. (1999). Is dit een betooeg, een beschouwing of een uiteenzetting? Tekstsoorten in het onderwijs. *Levende Talen*, 541, 415–419.
- Leeuw, B. van der, Meestringa, T., & Pennewaard, L. (Red.). (2011). *Symposium Genredidactiek | Genre pedagogy*. Enschede: SLO / Platform Taalgericht Vakonderwijs.
- Leeuw, B. van der, & Meestringa, T. (2012). *Genres in schoolvakken*. Enschede: SLO / Platform Taalgericht Vakonderwijs.
- Leeuw, B. van der, & Meestringa, T. (2013). *Genres leren schrijven bij de vakken*. Enschede: SLO / Platform Taalgericht Vakonderwijs.
- Projectgroep Nederlands V.O. (2002). *Nederlands in de tweede fase: Een praktische didactiek*. Bussum: Coutinho.
- Rose, D., & Martin, J. R. (2012). *Learning to write – Reading to learn: Scaffolding democracy in literacy classrooms*. London: Equinox.
- Vakontwikkelgroep Nederlands. (1995). *Advies examenprogramma’s havo en vwo*. Den Haag: Stuurgroep Profiel Tweede Fase.